

DİYARBAKIR İLİ HAYVANCILIĞI VE GELİŞTİRME STRATEJİLERİ

GİRİŞ

Hayvancılık sektörü ulusal kalkınmada önemli rol ve işlevler üstlenebilmektedir. Hayvancılık sektörünün önemi, bazı gelişmiş ülkelerin (Danimarka ve Avustralya gibi) sanayi toplumuna geçmeden, kırsal ekonomik kaynaklarını (özellikle de hayvancılık sektörünü) harekete geçirerek kalkınmayı başarmış olmaları göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılmaktadır [8].

Hayvancılık sektörünün önemi; istihdam sorununun çözümünde, yatırımın istihdam yaratmadaki üstünlüğü ve "Sermaye/Hasıla Oranı"nın diğer sektörlerle göre daha verimli olmasıyla ulusal ve bölgesel kalkınmada üstlendiği işlevlerle daha da artırmaktadır.

Hayvancılık Diyarbakır ilinde de; dengeli kalkınmayı sağlamak, sanayi ve hizmetler sektörleri için yeni istihdam yaratmak, kırsal göçü asgari seviyelere düşürmek, sanayileşmeye kaynak aktarmak, sektörler arası dengeli bir kalkınma ve kalkınmanın istikrar içinde başarılmasını sağlamak gibi önemli fonksiyonları üstlenebilecek bir potansiyele sahiptir. Sektörün yüklendiği ekonomik fonksiyonları başarıyla yerine getirebilmesi, söz konusu kaynakların akılcı bir şekilde değerlendirilmesi, Diyarbakır ve bölge illerinde sektörler arası etkileşimi hızlandıracak ekonomik politika tedbirlerinin alınmasıyla mümkündür.

Bu çalışmada, öncelikle Diyarbakır ilinde hayvancılık sektörünün mevcut durumu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (GAB) bulunan diğer iller ve Türkiye ortalaması ile mukayese edilerek değerlendirilmiş, hayvancılığının yöre kalkınmasına sunduğu potansiyel ele alınmış ve son olarak da, bu ilde hayvancılığın geliştirilebilmesi için ulusal ölçekte ve il düzeyinde strateji önerilerinde bulunulmuştur.

DÜNDEN BUGÜNE DİYARBAKIR İLİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN DURUMU, BÖLGE İLLERİ VE TÜRKİYE ORTALAMASI İLE MUKAYESESİ

Diyarbakır İli ve GAB'da Hayvancılık İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Hayvan Varlığı ve Sürü Kompozisyonu

Diyarbakır ilinin kırsal ekonomik yapısını Türkiye genelinden soyutlamak mümkün değildir. Türkiye genelinde 2001 yılında yapılan "Genel Tarım Sayımı" sonuçlarına göre kırsal alanda 3.076.650 adet işletme

DİYARBAKIRDA TARIM VE HAYVANCILIK

Prof.Dr.Cengiz Yalçın
Yrd.Doç.Dr.Yılmaz Aral
Yrd.Doç.Dr.A. Şener Yıldız
Dicle Üniversitesi
Veteriner Fakültesi
Diyarbakır

bulunmaktadır. Bu işletmelerin %67.43'ü hem bitkisel hem de hayvansal üretimin birlikte yürütüldüğü üretimde ihtisaslaşmanın olmadığı polikültür işletmeler, %30.21'i yalnızca bitkisel üretim yapan işletmeler ve sadece %2.36'lık kısmı ise hayvansal üretim alanında ihtisaslaşmış işletmelerden oluşmaktadır.

Türkiye genelinde yaşanan tarım ve hayvancılık işletmelerinde ihtisaslaşmama sorunu Diyarbakır ve bölge illeri için de söz konusudur. Bu illerdeki mevcut işletme sayıları ve işletmelerin faaliyet alanlarına göre dağılımları tablo 1'de verilmiştir [4].

	Toplam Kırsal Kesim İşletme Sayısı	Polikültür Yapıdaki İşletme Sayısı	Oran (%)	Yalnızca Bitkisel Üretim Yapılan İşletme Sayısı	Oran (%)	Yalnızca Hayvansal Üretim Yapılan İşletme Sayısı	Oran (%)
Türkiye	3.076.650	2.074.439	67.43	929.582	30.21	72.629	2.36
Adıyaman	41.312	29.044	70.30	9.724	23.54	2.544	6.16
Batman	13.074	10.319	78.93	2.682	20.51	73	0.56
Gaziantep	29.330	21.462	73.17	7.515	25.62	353	1.20
Kilis	7.770	5.643	72.63	2.025	26.06	102	1.31
Mardin	38.404	28.691	74.71	8.745	22.77	968	2.52
Siirt	18.385	13.650	74.25	3.663	19.92	1.072	5.83
Şanlıurfa	51.747	30.218	58.40	20.188	39.01	1.341	2.59
Şırnak	13.595	10.306	75.81	718	5.28	2.571	18.91
Diyarbakır	50.744	31.407	61.89	12.443	24.52	6.894	13.59
GAB	264.361	180.740	68.37	67.703	25.61	15.918	6.02

Tablo 1: Türkiye, GAB ve Diyarbakır ilinde Kırsal Kesim İşletmelerinde İhtisaslaşma Durumu

Tablo 1 incelendiğinde, GAB illeri genel ortalamasında ve Diyarbakır ilinde yalnızca hayvancılık faaliyetinde bulunan kırsal kesim işletmelerinin oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Ancak, bu durumun ihtisaslaşmış pazara dönük işletmelerin çokluğundan mı, yoksa bölgedeki çok sayıda topraksız hayvan sahibi üretici bulunmasından mı kaynaklandığını anlayabilmek için ayrıca aşağıda verilen tablo 2 ve 3'ün de incelenmesi gerekmektedir [4].

İşletme Ölçeği	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi		Diyarbakır	
	İşletme sayısı	Toplam içindeki payı (%)	İşletme sayısı	Toplam içindeki payı (%)	İşletme sayısı	Toplam içindeki pay (%)
1-4 baş	1.043.022	59.71	90.783	72.04	14.560	50.07
5-9 baş	447.078	25.59	23.674	18.79	7.794	26.80
10-19 baş	196.193	11.23	9.872	7.83	5.604	19.27
20-49 baş	55.598	3.18	1.392	1.10	965	3.32
> 50 baş	5.036	0.29	296	0.23	157	0.54
Toplam	1.746.927	100	126.017	100	29.080	100

Tablo 2: Türkiye, GAB ve Diyarbakır ilinde Büyükbaş Hayvanı Olan İşletmelerin İşletme Ölçeğine Göre Dağılımı

İşletme Ölçeği	Türkiye		Güneydoğu Anadolu Bölgesi		Diyarbakır	
	İşletme sayısı	Toplam içindeki payı (%)	İşletme sayısı	Toplam içindeki payı (%)	İşletme sayısı	Toplam içindeki pay (%)
1-4 baş	64.744	12.21	8.432	8.03	838	5.06
5-9 baş	58.400	11.02	14.768	14.06	1.802	10.88
10-19 baş	88.192	16.64	23.622	22.49	3.506	21.16
20-49 baş	155.231	29.28	37.459	35.66	6.029	36.39
50-149 baş	130.048	24.53	17.742	16.89	3.634	21.93
150-299 baş	27.250	5.14	2.579	2.46	637	3.84
> 300 baş	6.286	1.19	432	0.41	124	0.75
Toplam	530.151	100	105.034	100	16.570	100

Tablo 3: Türkiye, GAB ve Diyarbakır ilinde Küçükbaş Hayvanı Olan (Koyun ve Keçi) İşletmelerin İşletme Ölçeğine Göre Dağılımı

Tablo 2 ve 3 incelendiğinde, Diyarbakır ilinde mevcut büyükbaş işletme

ölçeklerinin Türkiye geneli ve bölge ortalamasına göre daha büyük olduğu görülmektedir. Bu durum büyükbaş hayvancılık işletmelerinde ihtisaslaşma durumunun Bölge ve Türkiye ortalamasına göre daha yüksek olduğunu gösterse de bu ölçek büyüklüğünün yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Diğer taraftan, Diyarbakır ili ve GAB'da bulunan küçükbaş işletmelerinin işletme ölçeklerinin Türkiye ortalamasına göre daha küçük olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye'de ve Diyarbakır'da Yıllara göre büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarındaki değişim tablo 4'de verilmiştir [5,6].

Yıllar	Türkiye				Diyarbakır			
	Büyükbaş	İndeks	Küçükbaş	İndeks	Büyükbaş	İndeks	Küçükbaş	İndeks
1991	12.339.073	100.00	51.196.538	100.00	286.892	100.00	1.543.553	100.00
1996	12.121.000	98.23	42.023.000	82.08	218.260	76.08	1.339.350	86.77
2001	10.686.000	86.60	33.994.000	66.40	274.360	95.63	1.084.210	70.24
2006	10.971.880	88.92	32.260.206	63.01	257.532	89.77	939.199	60.85
2008	10.946.239	88.71	29.568.152	57.75	237.566	82.81	802.959	52.02

Tablo 4: Türkiye'de ve Diyarbakır'da Yıllara göre Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan sayıları

Tablo 4'de görüldüğü üzere, 1991-2008 yılları arasında, Türkiye'de büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı %11.29 ve %42.25 azalırken, Diyarbakır ilinde söz konusu dönemde hayvan varlığındaki düşüş sırasıyla %17.19 ve %47.98 oranında gerçekleşmiştir.

Diyarbakır ili, GAB illeri ve Türkiye genelinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara ilişkin sürü kompozisyonları sırasıyla tablo 5 ve 6'da verilmiştir [6].

İller	Sığır	Sığır	%	Sığır	%	Sığır	%	Manda
	(Toplam)	(kültür)		(melez)		(yerli)		
Adıyaman	60.235	17.723	29.42	22.732	37.74	19.780	32.84	0
Batman	51.761	3.179	6.14	13.465	26.01	35.117	67.84	167
Gaziantep	52.682	10.277	19.51	31.276	59.37	11.129	21.12	100
Kilis	4.515	975	21.59	3.410	75.53	130	2.88	0
Mardin	61.854	8.034	12.99	10.837	17.52	42.983	69.49	0
Siirt	29.081	2.392	8.23	4.753	16.34	21.936	75.43	0
Şanlıurfa	129.587	8.841	6.82	31.470	24.28	89.276	68.89	858
Şırnak	32.401	1.501	4.63	3.082	9.51	27.818	85.86	227
Diyarbakır	234.965	25.598	10.89	54.415	23.16	154.952	65.95	2.601
G.A.B.	657.081	78.520	11.95	175.440	26.70	403.121	61.35	3.953
Türkiye	10.859.942	3.554.585	32.73	4.454.647	41.02	2.850.710	26.25	86.297
GAB/TR (%)	6.05	2.21		3.94		14.14		4.58
Diyarbakır/ GAB (%)	35.76	32.60		31.02		38.44		65.80

Tablo 5: Diyarbakır İli ve GAB'da Büyükbaş Hayvan Sayıları ve Sürü Kompozisyonu (2008)

Tablo 5 incelendiğinde, 2008 yılı itibariyle GAB'ın Türkiye büyükbaş hayvan varlığı içindeki payının sığır ve mandada sırasıyla %6.05 ve %4.58 olduğu, Diyarbakır ilinin GAB büyükbaş hayvan varlığı içindeki payının ise sığır ve mandada yine sırasıyla %35.76 ve %65.80 düzeyinde bulunduğu görülmektedir. Türkiye'de 2008 yılında kültür, kültür melezi ve yerli hayvan sayısının toplam sığır varlığı içindeki payı %32.73, %41.02 ve %26.25 iken GAB bölgesi ve Diyarbakır ilinde ise sığır sürü kompozisyonu sırasıyla %11.95, %26.70, %61.35 ve %10.89, %23.16 ve %65.95'tir.

İller	Koyun (Toplam)	Koyun (yerli)	%	Koyun (merinos)	%	Keçi (Toplam)	Keçi (kıl)	%	Keçi (tiftik)	%
Adıyaman	150.431	149.936	99.67	495	0.33	61.349	61.349	100.00	0	0.00
Batman	507.171	507.171	100.00	0	0.00	89.649	82.635	92.18	7.014	7.82
Gaziantep	333.085	333.085	100.00	0	0.00	121.782	121.782	100.00	0	0.00
Kilis	75.000	75.000	100.00	0	0.00	58.945	55.000	93.31	3.945	6.69
Mardin	464.965	464.965	100.00	0	0.00	117.088	117.088	100.00	0	0.00
Siirt	434.670	363.670	83.67	71.000	16.33	154.850	148.800	96.09	6.050	3.91
Şanlıurfa	1.365.330	1.365.330	100.00	0	0.00	124.879	124.879	100.00	0	0.00
Şırnak	172.778	172.778	100.00	0	0.00	184.976	184.976	100.00	0	0.00
Diyarbakır	630.466	630.346	99.98	120	0.02	172.493	172.493	100.00	0	0.00
GAB	4.133.896	4.062.281	98.27	71.615	1.73	1.086.011	1.069.002	98.43	17.009	1.57
Türkiye	23.974.591	22.955.941	95.75	1.018.650	4.25	5.593.561	5.435.393	97.17	158.168	2.83
GAB/TR (%)	17.24	17.70		7.03		19.42	19.67		10.75	
D.Bakır/ GAB (%)	15.25	15.52		0.17		15.88	16.14		0.00	

Tablo 6: Diyarbakır İli ve GAB'da K.Baş Hayvan Sayıları ve Sürü Kompozisyonu (2008)

Tablo 6 incelendiğinde, 2008 yılı itibariyle GAB'ın Türkiye koyun ve keçi varlığı içindeki payının sırasıyla %17.24 ve %19.42 olduğu, Diyarbakır ilinin GAB koyun ve keçi varlığı içindeki payının ise yine sırasıyla %15.25 ve %15.88 düzeyinde bulunduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Bölgedeki yerli koyun ırklarının sürü kompozisyonu içerisinde %98.27'lik payı olduğu, GAB'da mevcut keçi varlığı içerisinde kıl keçisinin %98.43'lük orana sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Diyarbakır ilindeki hayvan varlığı ile ilgili bir değerlendirme yapılırken sayısal değişimler yanında, bu hayvan varlığının çeşitli hayvansal ürünler açısından verim durumlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu amaçla Diyarbakır, GAB illeri ve Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvansal ürünlerde üretim ve hayvan başına verimliliklere ilişkin veri ve sonuçlar tablo 7 ve 8’de sunulmuştur [6].

Tablo 7 incelendiğinde, Diyarbakır ili ve GAB’da kesimi yapılan hayvanlardan elde edilen kırmızı et üretiminin Türkiye toplam üretimi içinde sırasıyla %3.82 ve %8.19’luk paya sahip olduğu, Diyarbakır ilinin kırmızı et üretiminde bölge illeri içerisinde önemli bir potansiyel taşıdığı dikkati çekmektedir. Diyarbakır ilinde 2008 yılı itibariyle kesimi yapılan sığır, koyun ve keçilerde ortalama karkas verimliliği sırasıyla 205.01, 13.24 ve 17.82 kg olarak gerçekleşirken, illerdeki nüfuslara göre yapılan değerlendirmede, kişi başına üretilen kırmızı et miktarı 12.3 kg ile en yüksek Diyarbakır ilinde bulunmuş olup, bu değer GAB ve Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

	Adıyaman	Batman	Gazi- antep	Kilis	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Şırnak	Diyarbakır	GAB	Türkiye
Kesilen hayvan sayısı											
Koyun	34.800	134	490.387	10.806	254	9.960	81.162	14.310	663.075	1.304.888	5.588.906
Keçi	20.492	26	4.654	6.023	121	3.163	6.124	11.125	4.264	55.992	767.522
Sığır	9.419	18	15.763	36	18	433	14.564	16	46.360	86.627	1.736.107
Toplam	64.711	178	510.804	16.865	393	13.556	101.850	25.451	713.699	1.447.507	8.092.535
Et üretimi (ton)											
Koyun	687	2	8.324	231	5	123	1.373	217	8.777	19.739	96.738
Keçi	345	0	97	108	2	39	78	151	76	897	13.753
Sığır	2.099	3	3.953	8	3	68	3.135	2	9.504	18.775	370.619
Toplam	3.132	5	12.374	346	10	230	4.586	370	18.358	39.411	481.110
% Payı	0.65	0.00	2.57	0.07	0.00	0.05	0.95	0.08	3.82	8.19	100.00
Ortalama Karkas Verimliliği (kg/baş)											
Koyun	19.75	14.93	16.97	21.33	19.69	12.34	16.92	15.19	13.24	15.13	17.31
Keçi	16.85	0.00	20.95	17.96	16.53	12.33	12.74	13.57	17.82	16.02	17.92
Sığır	222.87	166.67	250.77	212.00	166.67	157.04	215.27	125.00	205.01	216.74	213.48
Nüfus	585.067	485.616	1.612.223	120.991	750.697	299.819	1.574.224	429.287	1.492.828	7.350.752	71.517.100
KEÜ (Kg)*	5.35	0.01	7.68	2.86	0.01	0.77	2.91	0.86	12.30	5.36	6.73

Tablo 7: Diyarbakır, GAB illeri ve Türkiye’de Kesilen Hayvan Sayıları, Kırmızı Et Üretimi ve Karkas Verimlilikleri (2008)

*KEÜ: Kişi Başına Kırmızı Et Üretimi (Kg-kişi-yıl)

	Adıyaman	Batman	Gaziantep	Kilis	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Şırnak	Diyarbakır	GAB	Türkiye
Sağılan hayvan sayısı											
Koyun	47.699	117.055	111.659	32.250	184.570	127.526	563.068	66.002	227.911	1.477.740	9.642.170
Keçi	20.277	16.111	39.472	25.409	47.085	25.683	40.076	76.246	44.109	334.468	1.997.689
İnek	24.847	22.057	17.878	2.515	25.945	13.471	37.334	17.525	71.101	232.673	4.080.243
Manda	0	42	48	0	0	0	290	108	795	1.283	31.440
Süt üretimi (ton)											
Koyun	3.904.24	9.364.43	9.044.38	2.644.50	13.842.77	8.433.59	48.423.85	5.214.17	18.688.58	119.560.50	746.872
Keçi	2.352.10	1.361.06	4.263.02	2.591.73	4.978.86	2.655.81	4.248.01	8.005.84	4.631.47	35.087.91	209.570
İnek	58.497.09	33.448.84	45.895.58	7.195.66	49.874.06	22.645.12	64.763.22	24.798.61	141.059.93	448.178.11	11.255.176
Manda	0.00	43.16	54.22	0.00	0.00	0.00	319.15	92.58	755.03	1.264.14	31.422
Toplam	64.753.43	44.217.49	59.257.20	12.431.90	68.695.69	33.734.52	117.754.23	38.111.19	165.135.01	604.090.66	12.243.039.91
% Payı	0.53	0.36	0.48	0.10	0.56	0.28	0.96	0.31	1.35	4.93	100.00
Ortalama Süt verimi (Lt/baş)											
Koyun	81.85	80.00	81.00	82.00	75.00	66.13	86.00	79.00	82.00	80.91	77.46
Keçi	116.00	84.48	108.00	102.00	105.74	103.41	106.00	105.00	105.00	104.91	104.91
İnek	2.354.29	1.516.47	2.567.15	2.861.10	1.922.30	1.681.03	1.734.70	1.415.04	1.983.94	1.926.21	2.758.46
Manda	0.00	1.027.62	1.129.54	0.00	0.00	0.00	1.100.53	857.20	949.73	985.30	999.42
Nüfus	585.067	485.616	1.612.223	120.991	750.697	299.819	1.574.224	429.287	1.492.828	7.350.752	71.517.100
KSÜ (Lt)*	110.68	91.05	36.75	102.75	91.51	112.52	74.80	88.78	110.62	82.18	171.19

Tablo 8: Diyarbakır, GAB illeri ve Türkiye’de Sağılan Hayvan Sayıları, Süt Üretimi ve Verimlilikler (2008) *KSÜ: Kişi Başına Süt Üretimi (Lt-kişi-yıl)

Tablo 8 incelendiğinde Diyarbakır ilinde 2008 yılı itibariyle 71.101 baş inek, 795 baş manda, 227.911 baş koyun, 44.109 baş keçinin sağımı sonucu elde edilen süt üretiminin sırasıyla 141.059, 755, 18.688 ve 4.631 ton düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Diyarbakır ilinde inek, manda, koyun ve keçilerde hayvan başına ortalama süt verimi sırasıyla 1.983, 949, 82 ve 105 lt olarak saptanmış olup, koyun ve keçilerde süt verimi Türkiye ortalamasının üzerinde, inekte ise oldukça altında bulunmaktadır.

Diyarbakır İli ve GAB'da Arazi Kullanım Durumu ve Yem Bitkileri Üretimi

Diyarbakır'da hayvansal üretimi ilgilendiren önemli bir husus da, ilin mera varlığı ve/veya ilde üretilen yem bitkilerinin miktarıdır.

Diyarbakır ilinde toplam 798.754 hektarlık alan tarım arazisi olarak kullanılmakta ve çoğunlukla kuru tarım yapılmaktadır.

İlde çayır ve meralar toplam 182.893 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. İldeki toplam arazi varlığının %52'si tarım alanı, %19'u orman ve fundalık, %12'si çayır-meralardan oluşmakta olup %17'si ise tarıma elverişsiz alanlardan meydana gelmektedir [2,3].

Çayır-mera alanlarının büyük bölümü (yaklaşık %70) Çınar, Ergani ve Merkez ilçelerinde bulunmaktadır. İlde çayır ve mera alanları ve kalitesi yeterli düzeyde değildir.

2007 yılı itibariyle Diyarbakır ili genelinde 1360 da yonca, 438 da korunga, 37003 da fiğ ve 9457

da silajlık mısır ekimi yapılmış olup oldukça düşük bir seviyede bulunmaktadır [1].

GAB ve Diyarbakır ilinde toplam ekilen tarla alanı içerisinde yem bitkisi ekimi yapılan arazilerin oranı tablo 9 sunulmuştur [5].

İller	Yem Bitkisi Alanı (Ha)	Toplam Ekilen Tarla Alanı (Ha)	Toplam İçerisindeki Yeri (%)
Adıyaman	938	244.418	0.38
Batman	1.415	117.162	1.21
Diyarbakır	2.905	642.762	0.45
Gaziantep	1.276	196.113	0.65
Kilis	214	50.535	0.42
Mardin	485	315.544	0.15
Siirt	2.320	56.004	4.14
Şırnak	1.955	97.090	2.01
Şanlıurfa	2.302	958.406	0.24
G.A.B.	13810	2.678.034	0.52
Türkiye	938.910	18.148.000	5.17

Tablo 9: Diyarbakır ve GAB İllerinde Toplam Ekilen Tarla Alanı İçerisinde Yem Bitkileri Ekim Alanlarının Oranı

Tablo 9'da görüldüğü üzere Diyarbakır ili ve diğer bölge illerinde yem bitkileri ekim alanlarının toplam tarım arazileri içindeki payı Türkiye genel ortalamasının altındadır.

Türkiye ve Diyarbakır ilinde büyükbaş hayvan birimi başına düşen çayır-mera alanına ilişkin veriler tablo 10'da verilmiştir [3,6].

Hayvanlar	Hayvan sayısı			BBHB cinsinden hayvan sayısı	
		Türkiye-08	Diyarbakır-08	Türkiye-08	Diyarbakır-08
	BBHB(1)	2008(2)	2008(3)	(1*2)	(1*3)
Koyun	0.1	16.809.034	394.172	1.680.903	39.417
Kuzu	0.05	7.165.557	236.294	358.278	11.815
Keçi	0.1	3.851.143	113.816	385.114	11.382
Oğlak	0.05	1.742.418	58.677	87.121	2.934
Siğır	1	8.203.164	189.973	8.203.164	189.973
Dana	0.5	2.656.778	44.992	1.328.389	22.496
Manda	1.8	66.801	2086	120.242	3.755
Manda yavrusu	0.9	19.496	515	17.546	464
At	1.3	179.855	2.365	233.812	3.075
Katır	1	62.248	1369	62.248	1.369
Eşek	0.5	273.520	6.518	136.760	3.259
Toplam				12.613.577	289.937
Çayır-Mera alanı (ha)				14.616.700	182.893
BBHB Başına Düşen Çayır-Mera Alanı (ha)				1.16	0.63

Tablo 10: Türkiye ve Diyarbakır İlinde Büyükbaş Hayvan Birimi Başına Düşen Çayır ve Mera Alanı

Tablo 10 incelendiğinde, Türkiye’de BBHB başına düşen ortalama çayır-mera arazinin 1.16 ha ve Diyarbakır’da 0.63 ha ile oldukça düşük bir seviyede olduğu dikkati çekmektedir. Bu bakımdan ilde hayvan varlığına göre düşük düzeyde bulunan çayır-mera alanlarının varlığının korunarak genişletilmesi ve kalitesinin artırılması gerekmektedir.

Türkiye 1950’lerden itibaren tarımda yapılan yanlış uygulama ve makinalaşma politikalarıyla daha fazla bitkisel üretim uğruna çayır ve mera alanlarını büyük ölçüde yitirmiştir. Türkiye’nin birçok bölgesinde yaşanan bu olumsuz gelişmenin Diyarbakır ili için de geçerli olduğu görülmektedir. Ülkenin birçok bölgesinde çayır ve mera alanlarının yok olması nedeniyle giderek entansifleşmek zorunda kalan hayvancılık işletmelerinde üretim maliyetleri, yetiştiricinin ve üreticinin bu sektörde üretimi devam ettirmesine imkân tanımayacak seviyelere ulaşmıştır. Diyarbakır ilinde mevcut hayvan varlığına karşılık, yetersiz olan çayır ve mera alanlarında

benzer yanlışları daha fazla sürdürmeden ıslah çalışmalarına gereken önem verilmeli ve yeni çayır ve mera alanları oluşturulmasına gidilmelidir.

Hayvancılık işletmelerde maliyeti oluşturan masraf unsurlarından en önemlisi şüphesiz yemdir. Hayvansal üretimde maliyetleri düşürmede, karlı ve verimli çalışmada önemli rol oynayan kaba ve kesif yem gereksiniminin bol, kaliteli ve ucuz olarak temin edilmesi gerekir. Bunun için çayır ve mera ıslah çalışmaları yanı sıra, yem bitkileri üretimine de gereken önemin verilmesi zorunludur.

Türkiye, GAB ve Diyarbakır ilinde yem bitkileri ekim alanları ve üretimine ilişkin veriler tablo 11 ve 12’de sunulmuştur [7].

Yem Bitkileri	1991			2006			İndeks 1991=100	
	GAB	TR	GAB/ TR (%)	GAB	TR	GAB/ TR (%)	GAB	TR
Burçak Kuru	0	1.691	0.00	1.145	8.310	13.78	*	491.43
Burçak Yeşil	0	1.082	0.00	3.018	6.610	45.66	*	610.91
Fiğ Kuru	4	285.602	0.00	18.298	1.210.618	1.51	457450.00	423.88
Fiğ Yeşil	741	259.673	0.29	26.381	1026324	2.57	3560.19	395.24
Korunga Kuru	72	201.499	0.04	808	496.313	0.16	1122.22	246.31
Korunga Yeşil	0	277.226	0.00	62	124.843	0.05	*	45.03
Mısır	49	192.474	0.03	271.050	10.502.836	2.58	553163.27	5456.76
Yonca Kuru	15.189	1.082.277	1.40	16.810	2.820.225	0.60	110.67	260.58
Yonca Yeşil	5.191	1.675.103	0.31	15.764	1.814.990	0.87	303.68	108.35
Yonca Tohum	0	2.838	0.00	134	2.714	4.94	*	95.63
Toplam Yem Bitkileri	21.246	3.979.465	0.53	353.470	18.013.783	1.96	1663.70	452.67

Tablo 11: Türkiye ve GAB’da Yem Bitkileri Üretiminin Yıllara Göre Değişimi (1991-2006) (ton)

Yem Bitkileri	TÜRKİYE			GAB			Diyarbakır		
	Ekilen Alan (da)	Hasat Edilen (da)	Üretim (ton)	Ekilen Alan (da)	Hasat Edilen (da)	Üretim (ton)	Ekilen Alan (da)	Hasat Edilen (da)	Üretim (ton)
Burçak	189.371	139.224	42.596	289.636	50.662	19.920	11.260	6.760	3.206
Fiğ	5.796.842	5.659.735	1.249.948	413.791	384.768	101.814	49.400	39.406	24.160
Korunga	1.401.295	1.372.894	143.367	4.859	4.744	6.542	430	430	400
Yonca	5.557.215	5.265.476	1.843.961	39.297	37.276	32.069	5.745	5.740	6.287
Mısır (Silajlık)	2.723.031	2.676.314	11.183.290	123.230	123.130	466.022	32.144	32.144	114.906
Toplam Yem Bitkileri	15.667.754	15.113.643	14.463.162	870.813	600.580	626.367	98.979	84.480	148.959

Tablo 12: 2008 Yılı İtibariyle Türkiye, GAB ve Diyarbakır İlinde Yem Bitkileri Ekimi ve Üretim Miktarları

Tablo 11’de,1991-2006 yılları arası periyotta, son yıllarda GAB ve Türkiye’de yem bitkisi ekimine verilen desteklemelerinde etkisiyle toplam yem bitkileri üretim miktarının sırasıyla yaklaşık 16 kat ve 5 kat arttığı, ancak yinede istenilen seviyelere ulaşamadığı görülmektedir. GAB’daki yem bitkileri üretimi, Türkiye toplam yem bitkisi üretiminin sadece %1.96’sına tekabül etmektedir.

Tablo 12 incelendiğinde, Diyarbakır ilinde 2008 yılı itibariyle burçak, fiğ, korunga, yonca ve silajlık mısır üretiminin sırasıyla 3.206, 24.160, 400, 6.287 ve 148.959 ton olarak gerçekleştiği, ancak bu rakamların gerek bölge gerekse Türkiye geneli itibariyle oldukça yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

DİYARBAKIR İLİ HAYVANCILIĞINDAN BEKLENEN KATKIYI SAĞLAYABİLMEK İÇİN STRATEJİ ÖNERİLERİ

Diyarbakır ili doğa yapısı ve coğrafi konumu nedeniyle hayvancılık sektörü açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ülkemizde ekonomik gelişmenin kısır döngüye dönüşmesini önlemek ve yıllardır hayvancılık sektörünün ihmalî pahasına uygulanan bitkisel üretim ağırlıklı tarım politikalarına rağmen,Türkiye’ningenelindeolduğugibiDiyarbakır’dadabusektörbölgesel kalkınmanın lokomotifi olabilecek potansiyele sahip bulunmaktadır. Bunun için ulusal ve bölgesel olarak ekonomik bünyede köklü yapısal değişikliğin getirdiği önlemleri öncelikle kırsal alanda gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu çerçevede, ulusal ölçekte ve Diyarbakır ili düzeyinde uygulanabilecek

strateji önerileri aşağıda sunulmuştur.

Ulusal Düzeyde Hayvancılık Strateji Önerileri

1. Entegrasyon öncesi yapılan değerlendirmelerin aksine, AB üyeliği, Birliğe yeni katılan ülkelerin (özellikle Polonya) hayvancılık sektörünün gelişimine oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin de AB hayvancılık sektörüne entegrasyon ve uyum sürecine hız vermesi, hayvancılık sektörünün yapısal değişimi/gelişimi açısından önem arz etmektedir.
2. Hayvancılık projeleri için daha etkin bir proje değerlendirme ve izleme sistemi geliştirilmelidir. Kamunun hayvancılık destek programlarından pek çoğunda, projelerin iyi değerlendirilmemesi ve izlenmemesi sonucu arzu edilen hedeflere ulaşamamaktadır.
3. Piyasada rekabeti tesis edecek ve fiyat istikrarını sağlayacak AB'deki gibi fiyat istikrar politikalarına ihtiyaç vardır. Tarımsal piyasalardaki eksik rekabet ve fiyat istikrarsızlığı yatırımcının önünde duran önemli bir engeldir. Yatırımcı/hayvan yetiştiricisi önünü görememektedir.
4. Hayvancılık politikaları bütüncül olarak değerlendirilmelidir. Örneğin sadece süt arzını artırmaya yönelik politikalar uygulanıp süt ve ürünleri için talep geliştirme politikaları göz ardı edildiğinde, süt üreticisi fiyat çökmelerinden dolayı daha da zor duruma düşebilmektedir.
5. Gelişmiş batı ülkelerinde, sektördeki fiyat istikrarını tesis etmeye yönelik vadeli işlemler borsası türü modeller ülkemizde de geliştirilmelidir.

6. Türkiye'de farklı bölgelerin hayvancılık açısından mukayeseli üstünlükleri belirlenerek buna göre hayvancılık destekleri yeniden yapılandırılmalıdır.
7. Tarımsal yayım faaliyetleri ve çiftçi eğitimi faaliyetlerine etkinlik kazandırılmalıdır. Hayvan yetiştiricisi, yapacağı faaliyeti sertifikalı eğitim faaliyetlerine katılarak uygulamalı olarak öğrenmelidir. Devlet ise destekleyeceği yetiştiriciye sertifika sahibi olma zorunluluğu getirmelidir.
8. Ülke genelinde veya il düzeyinde tarım paydaşlarının faaliyetleri arasında etkin bir koordinasyon sağlanarak ülke kaynaklarının daha rasyonel ve etkin kullanımı sağlanmalıdır.
9. Veteriner ve Ziraat Fakülteleri eğitim müfredatları (özellikle çekirdek müfredat) sahanın ve sektör paydaşların gereksinimleri dikkate alınarak revize edilmelidir.
10. Sektörde görev alan mesleklerin (veteriner hekim, ziraat ve gıda mühendisi vb.) görev yetki ve sorumluluklarındaki kargaşa giderilmelidir.

Diyarbakır İline Özel Hayvancılık Strateji Önerileri

Diyarbakır ilinde bugüne kadar çok sayıda tarımsal destek paketi uygulanmasına rağmen, yukarı Mezopotamya topraklarının içerisinde yer alan bu ilde hayvancılık sektörü istenilen gelişmişlik seviyesine ulaşamamıştır.

Bu durumun en önemli nedenlerinden birisinin tarım ve hayvancılık sektörlerinde faaliyet gösteren paydaşların yeterince koordineli bir şekilde çalışamaması olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, gönüllülük esasına dayanan

“Diyarbakır İli Tarım Paydaşları Ortak Akıl Toplantıları” 06 Ocak 2010 tarihinden itibaren düzenli aralıklarla (7-15 gün) yapılmaya başlanmıştır. Diyarbakır ilindeki tarım paydaşları (Dicle Üniversitesi Ziraat ve Veteriner Fakülteleri, Diyarbakır İl Tarım Müdürüğü, Güneydoğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Karacadağ Kalkınma Ajansı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Diyarbakır İl Koordinatörlüğü, T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Diyarbakır İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, EBK Genel Müdürlüğü Diyarbakır Et Kombinasi Müdürlüğü) bu toplantılarda en üst düzeyde temsil edilmektedir.

Birlikteliğin kurumsal hâle dönüştürülmesi fikri Mart 2010 tarihinden itibaren benimsenmiş, “Diyarbakır İli Tarım Paydaşları Ortak Akıl Konseyi”nin oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır. Konsey toplantıları esnasında aşağıda belirlenen 5 ana başlık halinde Diyarbakır İli tarım ve hayvancılık sektörü için strateji ile eylem planı geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Konsey’in Diyarbakır hayvancılığı için belirlediği temel stratejiler aşağıda sunulmuştur.

Strateji-1: Yönetim ve Koordinasyonun Etkinleştirilmesi

- Hayvancılık sektörünün tüm paydaşlarının müşterilerine verdiği hizmetlerde karşılaştıkları yönetsel sorunların tespit edilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması yönünde çalışılması
- Üniversitelerin kamudaki çalışmalarda ve teşviklerin dağıtılmasının karar aşamasında daha fazla yer almasının sağlanması
- Daha etkin bir Kamu-Üniversite-STK (Sivil Toplum Kuruluşu)-Çiftçi iş birliğinin tesis edilmesi
- Belirlenen misyon dahilince Tarım ve Köyşleri Bakanlığı’na belirli periyotlarla önerilerde bulunulması
- Tarım alanında faaliyet gösteren şirket ve STK’ların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi
- Çiftçi kırsal yaşam kültürüne uygun basitleştirilmiş bürokrasinin geliştirilmesi
- Dünya ile ekonomik entegrasyon kanallarının açılması

Strateji-2: İl’in Hayvancılık Sektörüne Yönelik Önceliklerinin Belirlenmesi

- Atıl durumdaki tesislerin faal hale getirilmesi
- İl’in hayvancılık envanterinin güvenilir ve ulaşılabilir bir şekilde çıkarılması

- Bölge hayvanlarının ıslahına yönelik projelerin geliştirilmesi
- Bölgenin organik hayvancılık olanaklarının belirlenmesi ve buna yönelik çalışmaların yapılması
- Destek olarak verilen veya üreticilerin getirdiği hayvanların hastalıktan ari olması için gerekli test ve çalışmaların yapılması
- Mera tespit, tahdit, tahsis ve ıslah işlemlerinin yapılması
- Küpesiz hayvan varlığı sorununun çözülmesi

Strateji-3: Hayvancılık Sektörüne Yönelik Desteklerin Etkinleştirilmesi

- Hayvancılık desteklerin daha etkili bir şekilde takip ve koordine edilmesi
- Hayvancılıkla ilgili yürütülmekte olan projelerin etkin takibi
- Hibe ve kredilerle desteklenen yatırımların amacına ulaşmasının sağlanması için önlem alınması
- Desteklerin şeffaf ve adil bir şekilde doğru noktalara ulaştırılması ve uzman kadrolarca takip edilmesi
- Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında desteklenen işletmelerin denetlenmesi ve işlevsel hâle getirilmesi

Strateji-4: Eğitim Faaliyetlerinin Etkinleştirilmesi

- Sertifikalı hayvan yetiştirici merkezlerinin oluşturulması
- Hayvancılıkta faaliyet gösteren kamu personelinin hizmet içi eğitiminin sağlanması
- Yeni kurulacak kooperatifler için hayvan hastalıkları ve beslemeyle ilgili eğitim çalışmalarının yapılması
- Projelerde eğitim boyutunun mutlaka dahil

- edilmesi ve bütçelendirilmesi
- V-Bölgeye özgü hayvansal üretim modellerinin geliştirilmesi
- Kümelenme çalışmalarına ağırlık verilmesi
- Pazar değeri yüksek olan ürünlerin havza modeli göz önünde bulundurularak üretilmesi
- Üretici - sanayici iletişimi ve etkileşimi için her türlü çalışmanın desteklenmesi
- Her ürün için tedarik zincirinin oluşturulması
- Birbirini besleyen ve bütünleyen sektörel kalkınmanın sağlanmasına yönelik modeller geliştirilmesi

SONUÇ

Diyarbakır ili hayvancılığı ile ilgili olarak yapılan bu çalışmada, hayvancılık sektörünün, ekonomik kalkınma ve gelişmede önemli bir potansiyele sahip bulunduğu ortaya konmuştur. Ancak sektörü oluşturan işletmelerdeki çeşitli yapısal sorunlar, hayvansal verim ve girdi unsurlarına ilişkin yetersizlikler, intersektörel etkileşimin sağlanamaması ve ekonomik örgütlenme eksiklikleri gibi sorunlar üretimin süratle artırılmasına olanak tanımamaktadır.

Türkiye’de hayvancılık problemlerinin çözümü, işletmelerin ekonomik birimler haline gelmesi, piyasa istikrarının sağlanması ve verimliliğin artırılması gibi yapısal değişiklikleri gerektirmektedir. Bugüne kadar hayvancılık sektörüne değişik biçim, süre ve miktarlarda çeşitli destekler yapılmıştır. Fakat yapısal sorunlar çözülmeden uygulanan desteklemeler, sektörün hedeflenen düzeye gelmesinde yeterli ve etkili olamamıştır. Yapılması gereken şey, sektörle ilgili hedefin açık bir şekilde belirlenerek yapısal ağırlıklı kısa, orta ve uzun vadeli politika

ve stratejilerin ulusal ve bölgesel düzeyde uygulamaya konulmasıdır. İldeki işletmelerin önemli bir bölümü ekonomik bilinç ve bilimsellikten yoksun küçük ölçekli olup bunun yanı sıra polikültür işletme yapısı ağır basmaktadır. Sorunun çözümü üretimde ihtisaslaşmayı ve işletme ölçeğini büyütmeyi amaçlayan ekonomik politikaların uygulanması ile mümkün olabilecektir.

İlde işletme yapılarında rasyonelleşmeye giderken üretimin sanayi ile entegrasyonunu sağlayacak isabetli kuruluş yeri seçimi yapılmış, optimum kapasitede çalışacak hayvancılığa dayalı sanayi işletmelerine ihtiyaç vardır. Hayvancılık sektörünün ilde geliştirilmesine bu sanayi kuruluşları önemli katkılar yapabileceklerdir. Bu sanayi işletmelerinin üretim maliyetlerini dikkate alan fiyat politikaları uygulaması, intersektörel etkileşimde başarıyı daha da artırabilecektir.

Başta yem olmak üzere kredi ve finansman kaynakları ile diğer girdi unsurlarının yeterli miktar ve uygun nitelik ve koşullarda teminini kolaylaştırıcı önlemler alınmalıdır. Hayvan kalitesini artırmak üzere yapılan ıslah çalışmaları, hayvansal üretimi özendirici ve kârlı kılan fiyat politikalarıyla desteklenmelidir. Hayvansal üretimi artırmada iç talep yapısı güçlendirilmeli, bu amaçla üretimin sanayi ile entegrasyonuna önem verilmelidir.

İşletmelerinin uygun miktar, kalite ve standartlarda üretimi gerçekleştirmek ve besi faaliyetinin tüm yıla yayılmasını sağlayacak et sanayini devamlı ve tam kapasitede çalıştırmak amacıyla ilde mevcut organize besi bölgesi modeli geliştirilmelidir. Sektörde işletme ölçeklerinin, üretim hacminin ve sanayi tesislerinin kapasitelerinin artırılması üretim planlaması kapsamında ele alınmalı, sözleşmeli üretim modelinin uygulanabilirliği, tüketim talebi, kendine yeterlik seviyesi ile birlikte dış satım imkanları araştırılmalı ve geliştirilmelidir.

Hayvancılıkta örgütlü (hayvan üreticisi ve besicisinin) ve bilinçli üretim yapan kesimin desteklenmesi ve bu yönde teşvik önlemlerinin uygulamaya geçirilmesi öncelikli olarak hedeflenmelidir.

Hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üreticilere finansman ihtiyaçlarına dönük olarak işletme ve yatırım kredisi kullanımının uygun vade, faiz ve

ödeme seçenekleri ile sunulması, kırsal alanda ürün bazında ihtisaslaşmış üretici birliklerinin kurulmasının teşviki ve böylelikle pazarlamada aracı marjlarının düşürülerek, üreticilerin daha karlı ve rasyonel çalışmasına imkan sağlayacak politikaların geliştirilerek uygulanması büyük önem arz etmektedir.

Diyarbakır ili ve çevresi için hayvansal ürünlerde uluslararası pazarlarda rekabet şansının yakalanabilmesi için öncelikle üretimde belirli kalite standartlarına sahip olunması, maliyetlerin düşürülmesi ve üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bölgenin dışsatım merkezi olması, özellikle komşu ve körfez ülkelerinin tarım ve hayvansal ürünler talebi doğrultusunda üretimin yönlendirilmesi ölçüsünde mümkün olabilecektir. Diğer taraftan özellikle Orta Doğu pazarının bölgeye yakınlığı bu ürünlerin pazarlanmasında ulaştırma maliyetlerinin minimizasyonu imkanını tanımaktadır.

Sektörün sorunlarına belirlenen stratejiler doğrultusunda getirilecek rasyonel çözümler, Diyarbakır ilinde ve bölgedeki ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Diyarbakır İl Çevre Durum Raporu (2007). Diyarbakır İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Erişim: <http://www.diyarbakir-cevreorman.gov.tr/cevresel/CDR2007.pdf> (12.02.2010)
2. T.C Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2003). Diyarbakır İli Ekosistemine Uygun Tarımsal Ürünler Raporu. Erişim: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Tarim/raporlar.html> (17.02.2010)
3. TKB. (2005). Diyarbakır İli Master Planı. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
4. TÜİK. (2001). Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler.
5. TÜİK. (2005). Tarımsal Yapı. Üretim, Fiyat, Değer.
6. TÜİK.(2010a). Hayvancılık İstatistikleri Veri Tabanı. Erişim: http://www.tuik.gov.tr/hayvancilik_app/hayvancilik.zul (21.01.2010)
7. TÜİK. (2010b). Bitkisel Üretim İstatistikleri. Erişim: <http://www.tuik.gov.tr> (23.02.2010)
8. Yalçın, C. (2009). Salgın Hayvan Hastalıklarıyla Mücadelede Kurumsal ve Ekonomik Gereksinimler. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 80(1), 14-17.